

skabtes med The Place Bills (permanent med The Act of Settlement 1701), at underhusmedlemmer måtte underkaste sig omvalg ved overtagelse af visse regeringsembeder.

Måske kan denne klassiske case-study med sin »anakronistiske« begrebsdannelse (således netop i titlen »responsible government«, strengt taget et 19. århundredes begreb) virke noget gammeldags. Men den detailmættede og yderst omhyggeligt udarbejdede bog, der i vid udstrækning bygger på parlamentsdagbøger, privatbreve m.fl. utrykte kilder, er afgjort læseværdig og bringer meget nyt stof til den standende debat. Desværre savnes litteratur- og kildefortegnelser hårdt, ikke mindst i betragtning af bogens bredde.

TROELS DAHLERUP

SIGMUND GOETZE: Die Politik des schwedischen Reichkanzlers Axel Oxenstierna gegenüber Kaiser und Reich. Beiträge zur Sozial- und Wirtschaftsgeschichte Band 3. Kiel, Walter G. Mühlau, 1971. xiv, 410 s. Off-set tryk. DM 20,-.

Den omfattende litteratur om baggrunden for Sveriges indgriben i 30-årskrigen og målene for krigs- og fredspolitikken er blevet forøget med en ny monografi. Sigmund Goetze har ved en systematisk gennemgang af kilderne, hvor han især har kunnet drage nytte af den store kildeudgave *Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brevväxling*, Stockholm 1888-1969, suppleret med omfattende studier i det svenske rigsarkivs samlinger, kunnet tilføje emnet nye aspekter og synspunkter.

Efter en indledning om hovedlinierne i den indre politiske udvikling i på den ene side de centralistiske nationalstater Frankrig og Sverige og på den anden side Det tyske Rige følger bogens to hovedafsnit. Det første er en kronologisk ordnet fremstilling af Sveriges politiske og militære forhold til kejseren og Det tyske Rige i perioden 1630-1636, hvor Frankrig åbent trådte ind i krigen.

Der gives en grundig redegørelse for de forskellige faser i den svenske politik og krigsføring i Tyskland. Især analyseres de alliancer, som Sverige indgik eller forsøgte at få i stand med tyske fyrster, specielt med henblik på spørgsmålet om den enkelte rigsstands stilling til kejser og rige. Det er tydeligt, at der sker en udvikling, idet de første alliancer understreger, at de ikke er rettede mod kejseren eller riget, men tværtimod er *pro imperii statu*, hvorimod de alliancer, der indgås efter slaget ved Breitenfeld, i de fleste tilfælde anerkender Sveriges overhøjhed og løsner forbindelserne til riget.

Det virker ejendommeligt, at en så central kilde som *norma futurarum actionum*, der menes at være fra maj 1631, og som har spillet en central rolle i diskussionen om den svenske politik, end ikke nævnes i afhandlingen.

Endnu mere betænkeligt er det, når Goetze tilslutter sig Wilhelm Koppes synspunkter (»Gustav Adolfs deutsche Politik: Pro libertate Germaniae oder contra?« i *Jomsburg V*, 1941), hvorefter den svenske konge i hvert fald efter Breitenfeld stræbte efter hegemoniet over hele Tyskland. Dette er en påstand, som kun få andre historikere har kunnet godtage, og de anførte kilder synes ikke særlig overbevisende.

Forfatteren begrundet ikke hvorfor den kronologiske fremstilling slutter i 1636. Ganske vist må Sverige fra dette tidspunkt indordne sin politik under Frankrig, men dog på ingen måde som en blind vasal.

Bogens andet hovedafsnit er en systematisk behandling af Sveriges krigsmål i hele perioden 1630-48 set under et. Dette kan gøres, fordi Goetze i modsætning til andre historikere (især Michael Roberts: *Gustavus Adolphus*, 1953-58) mener, at vel bevirker krigsudviklingen forskydninger i krigsmålene men kun på overfladen, for substansen af disse mål er uændret fra krigens begyndelse til dens afslutning. Han modsiger herved sin egen fremstilling af, hvorledes Gustav Adolfs mål skiftede i takt med krigslykken. Til brug for analysen bruger forfatteren de tre begreber, som anvendtes i samtiden: Assekuration (sikkerhed for det ved freden vundne), satisfaktion (landafståelser som kompensation for krigsudgifter) og contentement (sold til egne og allierede tropper). Alle tre punkter hænger snævert sammen, men Goetze konkluderer, at assekuration er det vigtigste for Sverige, forstået på den måde at Det tyske Rige skal have en sådan struktur (bl. a. skal den enkelte rigsstand have *jus pacis et belli*) at kejserens politiske og militære magt indskrænkes til arvelandene, for kun derved er man sikret mod en fremtidig tysk ekspansion mod Østersøkysten.

Goetze understreger kraftigt, at sikringen af de tyske protestanternes rettigheder ikke indgår i de svenske krigsmål. Hensynet til religionen anvendes kun som et propaganda-dække for rent magtpolitiske mål. Han forbigår her et synspunkt, som stærkest er fremført af den svenske historiker Nils Ahnlund: Det er en anakronisme at adskille religion og politik i det 17. årh. En rekatolisering af Nordtyskland havde automatisk betydet en vækst i den kejserlige indflydelse der, med åbenbare farer for Skandinavien til følge.

Den anvendte metode er en systematisk ordning og sammenstilling af en lang række udsagn om krigsmålene af Oxenstierna, Gustav Adolf, det svenske rigsråd og forskellige diplomater, især Salvius, uden hensyn til kronologien. Der er mange fordele ved en sådan fremgangsmåde, men ulemperne springer dog i øjnene: De enkelte udsagn tages ofte helt bogstaveligt uden nærmere vurdering af deres eventuelle tendens og den situation, hvori de er fremsat. Der fremføres ingen metodiske overvejelser, når retrospektive forklaringer afgivet mange år efter begivenhederne jævnføres med samtidige udtalelser, eller når instruktioner til gesandter benyttes på samme måde som fortrolige interne skrivelser.

Begge hovedafsnit slutter med nogle konkluderende betragtninger om betydningen af den westfalske fred. Goetze fremhæver, at nabostaterne ved krigen og freden forhindrede Tyskland i at gennemgå den samme udvikling mod et centralistisk styre, som de selv havde oplevet. Forfatteren viser sin indignation over udviklingen bl. a. med sætningen: »Mit dem Abschluss des Westfälischen Friedens wurde über den Trümmern des . . . Deutschen Reiches dem europäischen Gleichgewichtsdenken ein Sieg beschieden . . . über den legitimen Anspruch einer führenden abendländischen Nation auf Einheit, Freiheit und Selbstbestimmung« (s. 202). Goetze ser altså bort fra, at når ikke blot nabostaterne, men også tyske fyrster selv støttede denne udgang på krigen, var det fordi de fandt, at kun derved fik de sikkerhed for »Freiheit und Selbstbestimmung«, ganske vist ikke i betydningen fra 1848 men nok fra 1648.

Bogen har præcise henvisninger, et udmærket register og en up-to-date bibliografi og vil sikkert blive hyppigt anvendt i universitetsundervisningen, netop fordi den bringer så mange nye synspunkter og samtidig kan danne udgangspunkt for diskussioner af den anvendte metode. **KARL-ERIK FRANDBEN**

ECKARDT OPITZ: Österreich und Brandenburg im Schwedisch-Polnischen Krieg 1655–1660. Vorbereitung und Durchführung der Feldzüge nach Dänemark und Pommern. Wehrwissenschaftliche Forschungen, Abteilung Militärgeschichtliche Studien, herausgegeben vom Militärgeschichtlichen Forschungsamt Bd. 10. Boppard am Rhein, Harald Boldt Verlag, 1969. X, 361 s. Kort. DM 38,-.

Den del af de for Danmarks historie så skæbnesvangre krige mod Sverige 1657–60, der udspilledes i Jylland, har langt om længe fået en veldokumenteret, videnskabelig behandling. De demografiske og sociale følger af krigen i Jylland er tidligere behandlet af Aksel Lassen i bogen *Skæbnedret 1659* (Århus 1958), men i studiet af den politiske baggrund har man hidtil været henvist til J. A. Fridericias *Adelsvældens sidste Dage* (1894), som tilmed behandlede denne del af krigen ret perifert, og de militære begivenheder er hidtil kun behandlet i enkelte detail-undersøgelser.

Fra udenlandsk side er det kun polske historikere, der har ofret synderlig interesse for dette felttog, sikkert inspireret af polakken Jan Paseks velkendte farverige erindringer fra sin deltagelse i krigen. Den grundlæggende forskning på grundlag af dansk og polsk materiale blev foretaget i 1930-erne af Władysław Czaplinski («Polacy z Czarnieckim w Danii», *Rocznik Gdański* 1936 – et arbejde som Opitz ikke udnytter) samt af Adam Kersten i hans Czarniecki biografi fra 1963 (jvnl. *Historisk Tidsskrift* 12. rk. II (1966–67) s. 247f.), som dog bortset fra pamflet-litteratur ikke har tilføjet emnet nyt kildemateriale.

Det er således et jomfrueligt emne Opitz har behandlet, og han har kunnet benytte store arkiv-grupper, som næsten helt har været forbigået af tidligere forskning. Dette gælder først og fremmest den kejserlige feltmarskal Montecuccolis feltarkiv, der findes særdeles velordnet i Kriegsarchiv i Wien og indeholder såvel de indkomne breve som koncepter til eller kopier af de udgåede. De brandenburgske militære arkiver er stort set gået tabt, men i det tidligere præjssiske statsarkiv nu Deutsches Zentralarchiv i Merseburg i Østtyskland findes kurfyrst Frederik Wilhelms arkiv i nogenlunde uskadt stand. Her har Opitz bl. a. haft det held at finde en kilde, som de polske forskere mærkelig nok har overset, nemlig en tysk oversættelse af et nu forsvundet polsk diarium fra felttoget.

Derudover har Opitz udnyttet den danske generalkrigskommissær Ditlev v. Ahlefeldts arkiv på godset Hasseldorff i Holsten, som ikke har været brugt af forskningen siden L. Bobé i 1896 udgav v. Ahlefeldts memoirer.

Opitz har udnyttet de nævnte samlinger samt flere andre arkiver systematisk og tilsyneladende udtømmende. På denne baggrund kan det undre, at han ikke har brugt Rigsarkivet i København. I samlingen Tyske kancellis udenrigske afdeling, Brandenburg A II, B og C findes således adskillige indberetninger